

TALABALAR ONGINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Sa'dullayeva Mohinurbegim Bahodir qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti

Pedagogika-psixologiya yo'nalishi

Magistranti

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya ishlari samaradorligini keskin oshirishda talabalarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarining o'rganilishining asosiy jarayonlari, holatlari va bosqichlarining adaptatsion kuzatuvlarni tahlil qilishga oid nazariyalar yoritilgan.*

***Kalit so'zlar:** ijtimoiy-psixologik, ijtimoiy yetuklik, akmeologiya, bolalik qurboni, o'smirlik davri, yosh toifalari, ideal "men", haqiqiy "men".*

Tadqiqotlarda talabalar deganda moddiy va ma'naviy ishlab chiqarishda ijtimoiy hayotga va mutaxassislikka oid rollarni muayyan qoida va maxsus dastur asosida bajarishga tayyorlanayotgan ijtimoiy guruh tushuniladi. Oliy o'quv yurtidagi ta'limning o'ziga xos xususiyatlari talabalarning boshqa ijtimoiy guruhlar bilan (ular xoh rasmiy, xoh norasmiy bo'lishidan qat'i nazar) muloqotga kirishish uchun muhim imkoniyat yaratadi. Talabalik davrining asosiy xususiyatlaridan biri ijtimoiy yetuklikning jadal sur'at bilan ro'yobga chiqishidir. Ma'lumki, ijtimoiy yetuklik (kamolot) shaxsdan zarur aqliy qobiliyatni hamda ijtimoiy turmushda bajariladigan turli rollarni egallashga (oila qurishga), farzandlarni tarbiyalashga, foydali mehnatda qatnashishga (mas'ul vazifada ishlashga) tayyorlanishni talab qiladi.¹ Mazkur jarayonning bosh mezonlari va ko'rsatkichlari o'rta ma'lumotlilik, jamoatchilik topshirig'i, mehnatda faollik ko'rsatish, qonunlar oldida javobgarlik, mutaxassis bo'lish imkoniyati, unga intilish tuyg'usi, irodaviy zo'r berish, yosh otalik va onalik burchi, jamoat arbobi vazifasini o'tash, ijtimoiy guruhga raxbarlik qilish, sport bilan shug'ullanish, bo'sh vaqtni tashkil eta olish, to'garakda qatnashish va hokazolardan iboratdir. Rus psixologiyasida balog'at muammosi birinchi bo'lib 1928 yilda N.N. Rivnikov, yetuk shaxsiyatni o'rganadigan rivojlanish psixologiyasining yangi bo'limini "akmeologiya" deb atagan. Psixologlar uzoq vaqt davomida bolaning aqliy rivojlanishi muammosi bilan qiziqishgan va bu odam "bolalik qurboni" ga aylangan. Talabalik davri o'smirlik davridan balog'at yoshigacha bo'lgan o'tish davri bo'lgan

¹ Ergash G'oziyev. "Ontogenez psixologiyasi" T: 2010y.200-bet

yetuk yosh psixologiyasi yaqinda psixologiya fanining predmetiga aylandi. Bu yerda o'smirlik aqliy rivojlanish jarayonlarining tugashi, qisqarishi nuqtai nazaridan ko'rib chiqilgan va eng mas'uliyatli va tanqidiy yosh sifatida tavsiflangan. L.S. Vigotskiy, o'smirlik psixologiyasini aniq hisobga olmagan, bolalikni kattalikdan aniq ajratib ko'rsatgan holda, uni birinchi marta bolaligiga kiritmagan. "18 yoshdan 25 yoshgacha bo'lgan yosh - bu bola rivojlanishining yakuniy bo'g'inidan ko'ra, kattalar zanjirining boshlang'ich bo'g'ini ". Demak, o'smirlik an'anaviy ravishda bolalik davrida qolgan barcha dastlabki tushunchalardan farqli o'laroq, uni birinchi bo'lib L.S. Vygotskiy "yetuk hayotning boshlanishi" deb atagan. Keyinchalik bu an'ana mahalliy olimlar tomonidan davom ettirildi. Alohida yosh va ijtimoiy -psixologik toifadagi talabalar fanda nisbatan yaqinda - 1960 -yillarda Leningrad psixologiya maktabi tomonidan B.G. Ananyev kattalarning psixofiziologik funksiyalarini o'rganishdi. Yosh toifasi sifatida kollej talabalari "kamolotdan yetuklikka o'tish davri" ni ifodalovchi kattalarning rivojlanish bosqichlari bilan bog'liq va kech o'smirlik - erta voyaga etish (18-25 yosh) deb ta'riflanadi. Barkamollik - balog'at yoshidagi talabalarni aniqlash ijtimoiy -psixologik yondashuvga asoslangan.

Talabalar guruhini "institut tomonidan tashkil etilgan maxsus ijtimoiy toifa, muayyan odamlar jamiyati" deb hisoblashda talaba yoshining asosiy xususiyatlarini ajratib ko'rsatib, uni boshqa guruhlardan yuqori ta'lim darajasi, yuqori kognitiv motivatsiya, eng yuqori ijtimoiy faollik va intellektual va ijtimoiy etuklikning uyg'un kombinatsiyasi bilan ajratib turadi. Umumiy aqliy rivojlanish nuqtai nazaridan, talabalar - bu shaxsning intensiv ijtimoiylashuvi, yuqori ruhiy funksiyalarining rivojlanishi, butun intellektual tizimning shakllanishi va umuman shaxsiyat davridir. Agar talabalar guruhini faqat biologik yoshni hisobga olgan holda hisobga oladigan bo'lsak, u holda o'smirlik davrini insoniyatning bolalik va balog'at yoshidagi o'tish davri deb atash kerak. Shuning uchun xorijiy psixologiyada bu davr ulg'ayish jarayoni bilan bog'liq.

O'smirlik davri qadimdan odamni kattalar hayotiga tayyorlash davri sifatida qaraladi, garchi har xil tarixiy davrlarda unga boshqa ijtimoiy maqom berilgan bo'lsa. Yoshlik muammosi uzoq vaqtdan beri faylasuflar va olimlarni xavotirga solgan, garchi bu davrning yosh chegaralari aniq bo'lmagan, o'smirlikning psixologik, ichki mezonlari haqidagi tasavvurlar sodda va har doim ham mos kelmagan. Ilmiy o'rganish nuqtai nazaridan, yoshlar, P.P. Blonskiy, insoniyatning nisbatan kech yutug'iga aylandi.

O'smirlik davri jismoniy, balog'at va ijtimoiy kamolotga erishish bosqichi sifatida aniq baholandi va o'sish bilan bog'liq edi, garchi bu davr haqidagi g'oyalar vaqt o'tishi bilan rivojlangan bo'lsa va turli tarixiy jamiyatlarda u turli yosh chegaralari

bilan belgilangan bo'lsa. Yoshlik g'oyasi tarixan rivojlangan. I.S. Konning ta'kidlashicha, "yosh toifalari ko'pchilikda emas, balki hamma tillarda dastlab ijtimoiy maqom, ijtimoiy mavqe kabi xronologik emas". Yosh toifalari va ijtimoiy mavqei o'rtasidagi bog'liqlik hozirgi davrda ham saqlanib qolmoqda, ma'lum bir xronologik yoshdagi shaxsning rivojlanish darajasi uning ijtimoiy mavqeini, faoliyatining xarakterini va ijtimoiy rollarini belgilab beradi. Yoshga ijtimoiy tizim ta'sir qiladi, boshqa tomondan, shaxsning o'zi, sotsializatsiya jarayonida, o'zlashtiradi, yangi narsalarni qabul qiladi va eski ijtimoiy rollarni tark etadi. K.A. Abulxanova-Slavskaya, yetuk yoshdagi ijtimoiy sharoitga ishora qilib, insonning hayot yo'lining davriyligi, o'smirlik davridan boshlab, yoshga to'g'ri kelishini to'xtatadi va shaxsiy bo'ladi deb hisoblaydi. O'smirlik davrining psixologik mazmuni o'z-o'zini anglashni rivojlantirish, kasbiy o'z taqdirini belgilash muammolarini hal etish va balog'atga etish bilan bog'liq. Erta o'smirlik davrida kognitiv va kasbiy qiziqishlar, ishga bo'lgan ehtiyoj, hayot rejalarini tuzish qobiliyati, ijtimoiy faollik shakllanadi, shaxsning mustaqilligi tasdiqlanadi. Yoshligida, odam o'zini tanlagan ishida o'zini namoyon qiladi, professional mahoratga ega bo'ladi va aynan yoshligida kasbiy tayyorgarlik tugaydi, demak, talabalik vaqti. A.V. Tolstixning ta'kidlashicha, yoshligida odam iloji boricha samaraliroq, eng katta jismoniy va ruhiy stressga dosh beradi va intellektual faoliyatning murakkab usullarini o'zlashtirishga qodir. Tanlangan kasbda zarur bo'lgan barcha bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni egallash, kerakli maxsus shaxsiy va funktsional fazilatlarni (tashkilotchilik qobiliyati, tashabbuskorlik, jasorat, topqirlik, bir qator kasblar uchun zarur bo'lgan aniqlik, aniqlik, reaksiya tezligi) eng oson, va boshqalar.) aks ettiradi. Talaba ma'lum yoshdagi va shaxs sifatida uch tomondan tavsiflanishi mumkin:

1) psixologik jarayonlar, holatlar va shaxsiyat xususiyatlarining birligi bo'lgan psixologiyadan. Psixologik tomondan asosiy narsa - ruhiy xossalar (yo'nalish, temperament, xarakter, qobiliyat), bunga ruhiy jarayonlarning borishi, ruhiy holatlarning paydo bo'lishi, aqliy shakllanishlarning namoyon bo'lishi bog'liqdir;

2) ijtimoiy, unda ijtimoiy munosabatlar mujassamlashgan, o'quvchining ma'lum bir ijtimoiy guruhga, millatga mansubligi natijasida hosil bo'lgan fazilatlari;

3) yuqori asabiy faoliyat turini o'z ichiga oladigan biologiyadan, analizatorlarning tuzilishi, shartsiz reflekslar, instinktlar, jismoniy kuch, jismoniy va boshqalar. Bu tomon asosan irsiyat va tug'ma moyillik bilan oldindan belgilanadi, lekin ma'lum chegaralar ichida u o'zgaradi. yashash sharoitlari ta'siri ostida. Bu tomonlarni o'rganish o'quvchining fazilatlari va imkoniyatlarini, uning yoshi va shaxsiy xususiyatlarini ochib beradi. Agar siz talabaga ma'lum bir yoshdagi odam sifatida murojaat qilsangiz, u oddiy, kombinatsiyalangan va og'zaki signallarga yashirin

reaktsiya davrining eng kichik qiymatlari, analizatorlarning absolyut va differentsial sezgirligining optimalligi bilan tavsiflanadi. murakkab psixomotor va boshqa ko'nikmalarni shakllantirishdagi eng katta plastika. O'smirlik davridagi boshqa yoshlarga qaraganda, operativ xotira va e'tiborni o'zgartirish, og'zaki-mantiqiy muammolarni hal qilishning eng yuqori tezligi qayd etilgan. Binobarin, talabalar yoshi avvalgi barcha biologik, psixologik, ijtimoiy rivojlanish jarayonlariga asoslangan eng yuqori, "tepalik" natijalarga erishish bilan tavsiflanadi. Agar biz talabani shaxs sifatida o'rganadigan bo'lsak, unda 18-20 yosh-bu axloqiy va estetik hissiyotlarning eng faol rivojlanishi, xarakterning shakllanishi va barqarorlashuvi davri, va bu, ayniqsa, butun ko'nikmalarni egallash davri. Voyaga etganlarning ijtimoiy rollari: fuqarolik, kasbiy, mehnat va boshqalar. Bu davr "iqtisodiy faoliyat" ning boshlanishi bilan bog'liq bo'lib, demograflar odamni mustaqil ishlab chiqarish faoliyatiga qo'shilishini, mehnat tarjimai holining boshlanishi va o'z oilasini yaratish. Motivatsiyaning o'zgarishi, qadriyatlar yo'nalishining butun tizimi, bir tomondan, kasbiylik bilan bog'liq maxsus qobiliyatlarning intensiv shakllanishi, boshqa tomondan, bu yoshni xarakter va aqlning shakllanishining markaziy davri sifatida ajratib turadi. Bu sport rekordlari davri, badiiy, texnik va ilmiy yutuqlarning boshlanishi. Talabalar yoshi, shuningdek, bu davrda intellektual va jismoniy kuchga ham ega bo'ladilar. Ammo ko'pincha bu imkoniyatlar va ularning amalda bajarilishi o'rtasida "qaychi" paydo bo'ladi. Doimiy ravishda ortib borayotgan ijodiy imkoniyatlar, tashqi jozibadorlik bilan birga keladigan intellektual va jismoniy kuchlarning rivojlanishi, bu kuchlarning o'sishi "abadiy" davom etishi haqidagi tasavvurni yashiradi. "Yaxshiroq hayot hali oldinda, rejalashtirilgan hamma narsaga osonlik bilan erishish mumkin". Universitetda o'qish vaqti o'smirlikning ikkinchi davriga yoki etuklikning birinchi davriga to'g'ri keladi, bu shaxsiyat xususiyatlarining shakllanishining murakkabligi bilan tavsiflanadi. Bu yoshdagi axloqiy rivojlanishning o'ziga xos xususiyati - xulq-atvorning ongli motivlarini kuchaytirish. Yuqori sinflarda etishmayotgan fazilatlar sezilarli darajada mustahkamlanadi - maqsadga muvofiqlik, qat'iyatlilik, qat'iyatlilik, mustaqillik, tashabbuskorlik va o'zini tuta bilish qobiliyati. Axloqiy masalalarga (maqsadlar, turmush tarzi, burch, sevgi, sadoqat va boshqalar) qiziqish ortadi. Shu bilan birga, rivojlanish psixologiyasi va fiziologiyasi mutaxassislari 17-19 yoshda odamning o'z xatti-harakatlarini ongli ravishda tartibga solish qobiliyati to'liq shakllanmaganligini qayd etishadi. Tez-tez qo'zg'almas xavf, o'z harakatlarining oqibatlarini oldindan ko'ra olmaslik, bu har doim ham munosib motivlarga asoslanmasligi mumkin. Shunday qilib, V.T. Lisovskiyning ta'kidlashicha, 19-20 yosh-bu fidoyilik va to'liq fidoyilik davri, lekin tez-tez salbiy namoyishlar.

Yoshlik-bu o'zini o'zi anglash va o'zini o'zi qadrlash davri. O'z-o'zini hurmat qilish ideal "men" ni haqiqiy bilan solishtirish orqali amalga oshiriladi. Ammo ideal "men" hali tasdiqlanmagan va tasodif bo'lishi mumkin va haqiqiy "men" hali shaxsning o'zi tomonidan to'liq baholanmagan. Yosh shaxsning shaxsiyatining rivojlanishidagi bu ob'ektiv qarama-qarshilik uning ichki shubhasini keltirib chiqarishi mumkin va ba'zida tashqi tajovuzkorlik, chayqalish yoki tushunarsizlik hissi bilan birga keladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abramova G.S. Yoshga bog'liq psixologiya: Qo'llanma universitet talabalari uchun. 6 -nashr. - M.: Akademik loyiha: Alma Mater, 2006.
2. Bojovich L.I. Shaxsni shakllantirish muammolari: Tahrirlangan D.I. Feldshteyn 2 -nashr. - M.: Amaliy psixologiya instituti; Voronej: NPO MODEK, 1997 yil.
3. Bondyрева S.K. Ahloqiy. Ed. S.K. Bondyрева, D.V. Kolesov. - M.: MPSI; Voronej: NPO MODEK, 2006.
4. Bondyрева S.K. Odam (dunyoga kirish). Ed. S.K. Bondyрева, D.V. Kolesov. - M.: MPSI; Voronej: NPO MODEK, 2007 yil.
5. Rivojlanish va ta'lim psixologiyasi. / Ed. A.V. Petrovskiy. - M.: Ta'lim, 1973.
6. Ergash g'oziyev. Ontogenez psixologiyasi" Toshkent.;2010y.